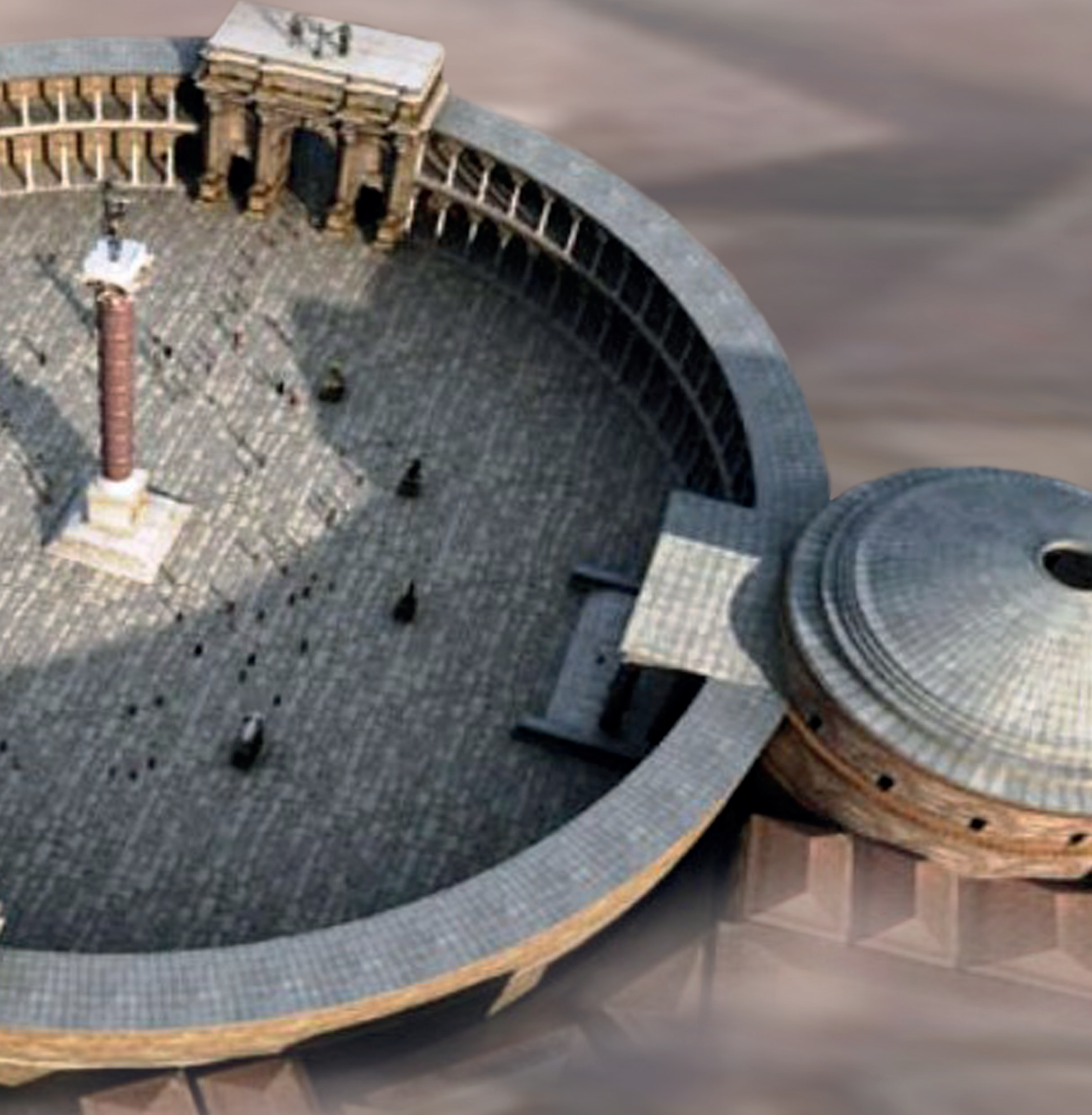

ÇEMBERLİTAŞ VE NURUOSMANİYE CAMİİ İLE ÇEVRESİNİN ARKEOTOPOGRAFYASI

The Archaeotopography of Cemberlitas and Nuruosmaniye Mosque and its Surroundings

Murat Sav | Arkeolog, Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü

Günümüzde üzerinde âbidevi bir eser olan Nuruosmaniye Camii ve Külliyesi'nin yükseldiği bölge, Roma-Bizans döneminin yedi tepeli kentinin ikinci tepesinin çevresini teşkil etmekteydi. Ünlü Meşe Yolu'nun geçiş güzergâhı olan bölge M.Ö. IV. yüzyıldan M.S. IV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar nekropol olarak kullanılmıştır. Tepenin zirvesini, 330 yılında açılışı yapılan Konstantinos Forumu kaplamaktaydı. Forum çevresini revak dizileri ve çeşitli kamu yapıları kuşatırken, hemen yakınında makros embolos ve birkaç tane kilise bulunmaktaydı. Görkemli görünümlü ve elips biçimli forumun ortasında yer alan porfir sütunun zirvesinde ise, Helios formunda Konstantinos I.nin heykeli yükselmekteydi. Kentin arkeotopografyasında önemli yere sahip ikinci tepenin son 2500 yıllık geçmişi makalede özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arkeotopografya, forum, bölge, ikinci tepe, sarnıç.

The area where the Nuruosmaniye Mosque and complex as monumental artifacts are located on today, had been being around the second hill of the seven hilled city of the Roman-Byzantium era. The area as a transition route of the famous Meşe Way had been used as the necropolis from B.C. IV. century till the first quarter of the A.D. IV. century. Konstantinos Forum, opened in the year 330, had been covering the peak of the hill. Porticos and some public buildings had been covering the forum, and close to it there had been being macros embolos and some churches. On the peak of the porphyry column placed in the middle of the magnificent-looking and elliptical formed forum, there had been rising the statue of Constantine the first in the form of Helios. Article summarizes the last 2500 years history of the second hill which is important for the archeotopography of the city.

Key Words: Archeotopographie, forum, area, second hill, cistern.

Giriş

İstanbul kentinin yerleşim tarihinin, son yıllarda yapılan kazılarla Neolitik Çağa kadar indiği anlaşılmıştır. Bu sürecin takip edilebilen kısmı özellikle Byzantion adıyla yarımadanın ucunda gelişen kenttir. Bu kentin tarihini dönem kaynakları ve arkeolojik veriler sayesinde takip etmek mümkündür. Bugün Çemberlitaş olarak anılan semt, Byzantion kentinin surlarının dışında kalmaktaydı. Ancak bölgenin II. yüzyıldan itibaren İstanbul'un tarihi ile bağlantısı artmıştır (Fıratlı 1965: 266-268, Algan/Yalçın 2007: 157, Gökçay 2007: 120-127).

Roma İmparatoru Septimius Severus (193-211), M.S. 194 yılında kenti kuşatmış ve 3 yıl sonra alabilmiştir. İktidar mücadelesinde Severus'un rakibini destekleyen kent halkı bunun bedelini ağır ödemiş, her yer yağmalanmış, İstanbul şehir olmaktan çıkarılmış ve köy (kome) statüsü verilerek, Perinthos'a bağlanmıştır. Bir süre sonra şehrin büyümesine kapılan Severus, yeni bir imar faaliyeti başlatmış ve bu sırada kent surlarını batıya doğ-

ru yaklaşık 300 m genişleterek, kente oğlu Antoninus'un adını vermiştir. Septimius Severus'un surları, bugünkü Çemberlitaş'ın (Konstantinos Forumu) doğu sınırından geçmekteydi (Eyice 1970: 134). Hippodromun kuzeybatısından başlayıp, batıdaki sur kapısına doğru devam eden porticus (stoa/embolos), bugünkü Divanyolu hattını takip etmekteydi ki, surların bitim yerinin denk geldiği bugünkü Çemberlitaş'a kadar uzanmaktaydı. Sur kapısının hemen dışında, yani bugünkü Çemberlitaş'ta başlayıp, Bayezid'e kadar uzanan büyük bir nekropol alanı mevcuttu (Fıratlı 1964, Fıratlı 1965: 266-268).

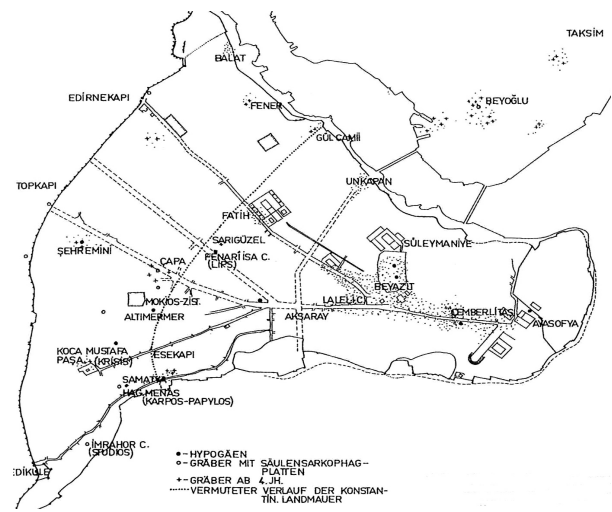
Rakibi Licinius'u 324 yılında saf dışı eden Büyük Konstantinos, imparatorluğunu pekiştirerek, Antikiteye ve Hıristiyanlığa ait sembolik öneme haiz eserleri İstanbul'a getirmiş, şehrin çevresini bir surla kuşattırarak, içinde büyük bir yapı faaliyeti gerçekleştirmiştir. Ardından, 11 Mayıs 330'da şehri başkent ilan ederek, bu gelişimi taçlandırmıştır¹ (Preger 1902: 316, Erzen 1954:143).

¹ İstanbul halkı tarafından, annesi Helena ile birlikte Aziz ilan edilen Konstantinos'un inancı hakkında tam bir görüş birliği mevcut olmayıp, daha çok Pagan ve Hıristiyan konseptin bir karışımına, ikili inanca (*synkratizmus*) yakın olduğu üzerinde durulmaktadır (Çelik 1999: 15). Mesut Koçgündüz'e göre Konstantinos, Hıristiyanlığa daha fazla mevkii vermekle birlikte kendisi Pagan inanca sahipti ve Apollon mezhebine bağlıydı (Koçgündüz 1951). Oysa

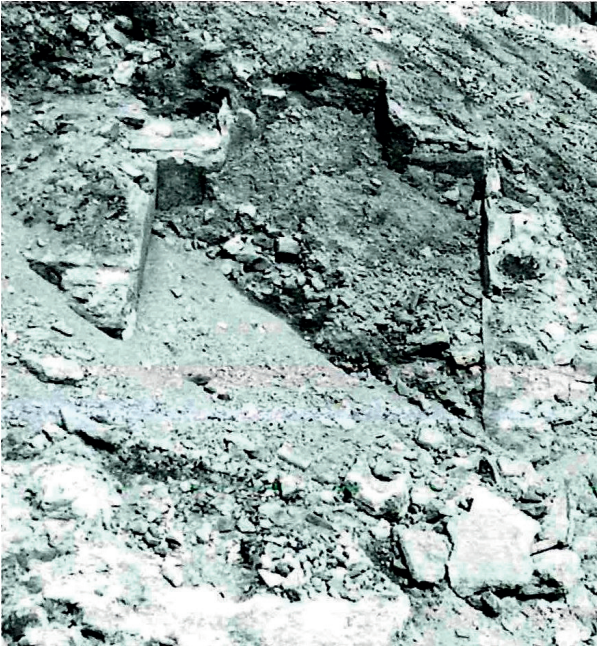
1942 tarihli hava fotoğrafında cami ve çevresi

Roma dönemi kentine baktığımızda özellikle Haliç kenarına kadar inen yolların güzergâhlarının tepelerin üzerinden veya yakınından geçtiğine tanık olmaktadır. Dolayısıyla ikinci tepenin de bir yol vasıtasıyla Haliçe bağlandığını tahmin etmekteyiz. M.S. IV. yüzyıla kadar nekropol olarak kullanıldığı bilindiğinden bugünkü Çemberlitaş da bu güzergâhlardan biriydi. Aslında Roma öncesine gittiğimizde, Ayasofya'nın önünden başlamak üzere, Bayezid Camii'ne kadar olan alanın nekropol bölgesi olduğunu görürüz. Kentin genişlemesine bağlı olarak, doğudan batıya doğru iskân alanları açıldığından nekropoller de daha batıya doğru kaymak durumunda kalmıştır. Böylece, IV. yüzyılda, kent surlarının 2,5 km kadar batıya taşınması sırasında Çemberlitaş sur dâhilinde kalmış ve forumun yanısıra kamu binalarının inşası ile bu alan nekropol olmaktan çıkmıştır. Klasik ve

Harita 1. Antik nekropollerini gösteren İstanbul haritası (Müller-Wiener'den)

Konstantinos, 313 yılında yayınladığı *Milano Fermanı* ile Hıristiyanlığı serbest bırakmıştı. Onun öncesinde ise, 312 yılında Maxentius'la yaptığı *Milvius Köprüsü savaşında*, İsa'nın sembolü olan XP işaretli labarum adlı sancağı (bunun haç biçimli olduğu yönünde anlatımlar da mevcuttur) gördüğü ve savaşta kazandığı; ardından Hıristiyan olduğu söylentileri de mevcuttur (Ostrogorsky 1995: 42-43). Ancak, ölümüne haftalar kala, 337'de Nikomedyia (İzmit) şehrindeki sarayında bir Hıristiyan gibi vaftiz olduğu bilinir. Dolayısıyla bu iki olay arasında bir çelişki mevcut olmakla birlikte, Konstantinos'un bir Hıristiyan olarak öldüğü kesin gibi görünmektedir.

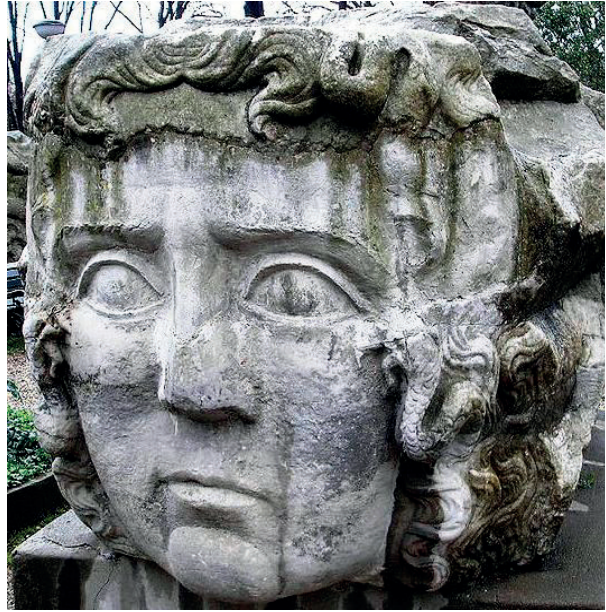
Fotoğraf 1. Çemberlitaş hipojesi, 1964 (Müller-Wiener'den)

Helenistik dönemin en önemli nekropollerinden olan ikinci tepenin bu özelliği, XX. yüzyıl içerisinde, daha ziyade 1940-64 yıllarında yapılan kazılarla ortaya çıkmıştır. 1964'de forumun güneyinde yapılan kazı sırasında bir hipoje mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu tip mezar şeklinin IV-V. yüzyıllarda çok kullanıldığı bilindiğinden bu yıllara tarihlendirilmiş olup (Müller-Wiener 2007: 220), mezarın Konstantinos Forumu yapılmadan evvel (muhtemelen IV. yüzyıl başları) ait olduğunu düşünmekteyiz. Çemberlitaş bölgesinin, yukarıdaki hipoje örneğinin de gösterdiği gibi, Roma dönemi boyunca nekropol olarak kullanıldığı ispat olunmaktadır.

Bugün üzerini Nuruosmaniye Camii, Atik Ali Paşa Camii ve bu iki yapıya ait külliye birimlerinin bulunduğu alan, V. yüzyılda yazıldığı bilinen anonim *Notitia Urbis Constantinopolitana*'ya göre XIV bölgeye ayrılan şehrin VI. Bölgesinde kalmaktaydı. İkinci tepeli ve sirtlarını kaplayan bölge, üçüncü tepeye ve Haliç'e kadar uzanmaktaydı (Seeck 1876).

Harita 2. Kleiss'in topografik planından Konstantinos Forumu ve çevresine ait bölüm (Kleiss, 1965, fig.2)

Fotoğraf 2. İstanbul Arkeoloji Müzesinin bahçesindeki gorgon rölyefi

Roma dönemine kadar geçen süreçte, günümüzde üzerini Nuruosmaniye Camiinin kapladığı alan ve yakın çevresinin iskân mahiyeti bilinmese de, nekropol olabileceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Kentin ikinci tepesi ve çevresinde çeşitli anıt ve yapılar mevcuttu.

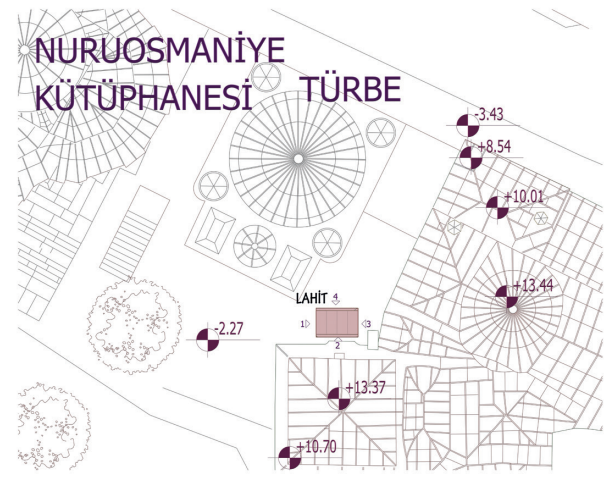
Forum Konstantini'den Perdikkas heykelinin olduğu yere kadar tüm revaklı cadde (porticus) 509 yılında yanmıştır. Bundan 3 yıl sonra da bu kez İmparator Anastasios'a isyan edenlerin 6 Kasım'da çıkardıkları yangında *Khalke Kapısı-Forum Konstantini* arası yanmıştır. İmparator Iustinianos zamanında çıkan müthiş Nika ayaklanması sırasında, 532 yılının 17 Ocak'ta Forum Konstantini ve yakın çevresinde, Sphorakion'da bulunan Aziz Theodoros Kilisesi yanmıştır. Tüm bu yangınlar sırasında kentin bu bölgesinin genelini önemli zararlara uğradığı ve yerleşim dokusunun etkilendiği muhakkaktır. Ancak, Mese üzerinde, tören yolu güzergâhında olduğundan özellikle forum kısmına önem verilmiştir (Eyice 1994: 482-83).

Harita 3. Alman Mavilerinde Çemberlitaş ve çevresi (1910'lar, İstanbul B.Ş.B. Yayını)

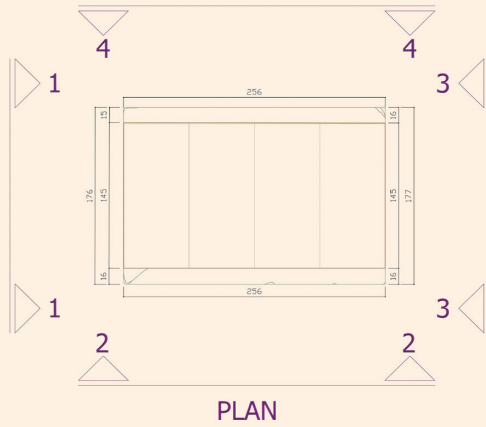

Fotoğraf 3. Eski bir fotoğrafta Kapalıçarşı-Nuruosmaniye ve Çemberlitaşa doğru bakış (1920)

Çizim 1. Vaziyet Planında lahitin yeri

NURUOSMANİYE CAMİİ-LAHİT ÇİZİMİ

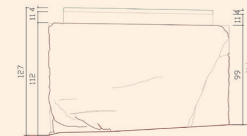
PLAN

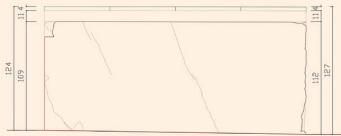
1-1 GÖRÜNÜŞÜ

2-2 GÖRÜNÜŞÜ

3-3 GÖRÜNÜŞÜ

4-4 GÖRÜNÜŞÜ

Çizim 2. Lahitin plan ve görünüşleri (Çizim, C. Semih Akarsu)

Forum çevresinde bazı önemli kamu binaları sıralanmıştı. Forumun kuzey kenarında girişini dört adet porfir sütunun taşıdığı bir baştabanı olan, kentnin ikinci bir senato binası (Bassett 2004: 30), Praetorium (Doğu Praefectus Praetorio'sunun karargâhı), Nymphaion, bazı pagan tapınaklarıyla sonradan eklenen bazı kiliseler... Forumdaki Konstantinos Şapelinin dışında, yakınında Theotokos, Mikhael, Plato, güneyde Akilina Kiliselerinin bulunduğu söylenmektedir (Eyice 1970: 142).

Mermerden oyularak yapılan iki adet gorgon rölyefin yer aldığı Artopoleion'daki (Fırıncılar Mahallesi) bu kolosal kabartmalardan biri 1800'lü yılların ortalarında forum alanında bulunmuştur (Janin 1950: 43, Cameron/Herrin 1984:109, Bassett 2004: 145). Medusa başı bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri bahçesinde bulunmaktadır. Benzeri, Yerebatan Sarnıcı içindeki sütunlardan ikisinin kaidesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların, MS. II. yüzyılda forum yakınında kullanıldığı sanılmaktadır (Barsanti 1990:11-50).

Forum yakınında gümüş işleyen esnafın yanı sıra mumcu dükkânları bulunmaktaydı (Türk Ans. C.IX 1970: 143). Meydanın Büyük Pazar yönünde Fırıncılar Mahallesi (Ta

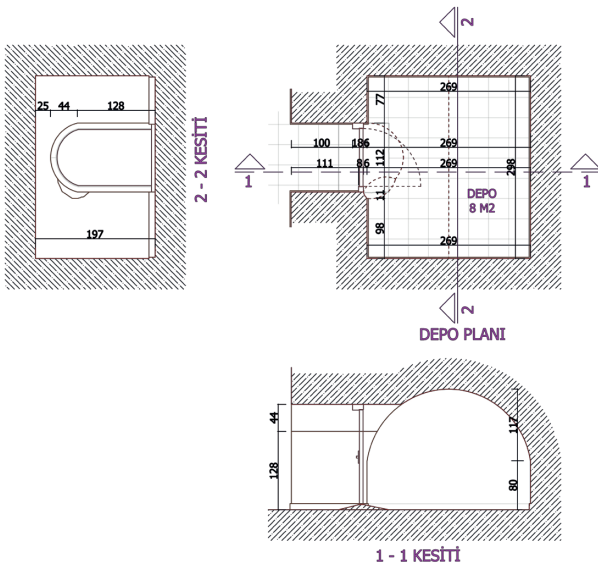
Artopoleia/ Janin 1964: 315, Kleiss 1965: 4) ve güneyinde ekmek satılan Artotyrianos Mahallesi sıralanmaktaydı (Janin 1950: 43). Burada, İmparator Markianos zamanına kadar Şair Menandros'un gümüşten bir heykelinin ve yine Artopoleion'da çeşitli heykellerin mevcut olduğu bilinmektedir. Özellikle hayvan heykellerinin bulunduğu, bunlar arasında küçük bir köpek, serçeler, koçlar, düveler, bir gelincik, kartal, aslan, sığırlar, bir kaplumbağanın yer aldığı bilinmekle beraber (Cameron/Herrin 1984:111) bunlar, İmparator Zenon döneminde (474-491) harap olmuşlardır (Preger 1902: 316-18, Dagron 1984: 42, Bassett 2004: 145). Bölgenin kuzeybatısında ise, İmparator Maurikios'un adıyla anılan bir bölge olan *Tou Maurianou* vardı ve çarşısı (Makros Embolos/ Büyük Çarşı/Kapalı Çarşı/Uzun Çarşı) Haliçe doğru inmekteydi. Bölgede İmparator Konstantinos VI. nın (780-797) eşi Theodote'nin bir Xenodokhion'u (hastanesi) bulunmaktaydı (Janin 1950: 43). Forum Konstantini'nin kuzeydoğu kısmı Ta Sphorakhion adıyla anılmaktaydı (bugünkü Nuruosmaniye Camii ile Yerebatan arasındaki alan/ Kleiss 1965: 6) ve Theodoros, Georgios, Ioannes Kiliseleri ile Kyros Oratoire'si bu bölgede yer almaktaydı (Janin 1950: 43,393).

Fotoğraf 4. Cami avlusunda bulunan porfir lahit (Murat Sav, 2012)

Fotoğraf 5. Cümle kapısının ve doğu avlu kapısının önündeki porfir taşlar (M.Sav,2012)

Orotalia adlı mücevher dükkanının altındaki beşik tonozlu yapının plan ve kesiti

Nuruosmaniye Camii yakınlarında yer alan ve İstanbul'un fethinin ardından yapılan Mahmut Paşa Camii'nin bulunduğu mahalde eskiden bir kilise olduğu bilinmektedir (Kuban 1994: 269, Hadika 2001: 256, Müller-Wiener 2001: 433). Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde yer alan *Menakib-i Mahmud Paşa* adlı yazma nüshada, *Mahmud Paşa Camii'nin yeri ol zamanda bir azim kilise imiş, Ayasofya menendi*. Cümlesinde ise güvenilirlik bulunmamaktadır (Kuban 1994: 269).

Nuruosmaniye Camii'nin avlusunda bulunan ve yaklaşık 2,5x1,75 m ebatlarında ve 1,30 m yüksekliğinde olan porfir imparator lahtinin (Delbruck 1932: 222) buraya nereden geldiği bilinmemektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren seyahatnamelerde anlatımına rastlanan lahtin kapağı, mevcut değildir. Geç Antik döneme ait ve kısa kenarlarından biri kavisli olan mezar sağlam durumda olup, üzerinde herhangi bir bezeme ögesine yer verilmemiş, düz bırakılmıştır. Bugün görülmesi de lahtin dar yüzünde (zemin seviyesinin altında kaldığından) yatay bir çentik sırasının olduğu bilinmektedir (Sandalcı: 83).

Nuruosmaniye Camii avlusunda, biri son cemaat mahalli cami giriş kapısının ön kısmında, diğerleri batı ve doğu avlu giriş kapılarının avlu içi ön kısımlarında birer olmak üzere üç adet dikdörtgen porfir döşeme yer almaktadır. Bunlardan son cemaat kısmında olanının ebatları, 194x107,5 cm; diğerlerinin ise, 130x60 cm ölçülerindedir. Ebatları itibariyle bir lahtin uzun ve dar kenarlarının ebatlarına yakın olup, belki de bir imparator lahtinin parçalarıdır.

Camii avlusunun Kılıççılar Kapısı'nın yanındaki Orotalia adlı mücevher dükkanının altında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetinde yer alan beşik tonozlu küçük

Fotoğraf 6. Zincirli Han'ın avlusunda bulunan kabartma ikona parçası
(M. Sav, 2012)

bir hacim yer almaktadır. Her ne kadar çimento ile sıvalı olsa da, Bizans karakterini çağrıştırmaktadır. Bugün depo olarak kullanılmakta olup, dükkan içinden bir merdivenle içeriye girilmektedir. Ayrıca bir duvarına da kapı açılmıştır.

Kapalıçarşı'nın kuzeybatı girişinde, sağ bölümde yer alan Zincirli Han'da, Marmara mermerinden ve kırılmış halde kabartma bir Orans Meryem (dua eden) ikonası (?) bulunmaktadır. Çok nitelikli olmayan kabartmanın yalnızca omuz aşağısı ve göğüs kısmı mevcuttur. Orta Bizans dönemine tarihlendirilen ikona, 0,8 m kalınlığındadır (Özgümüş 2006: 532).

Atik Ali Paşa Camii yakınlarında (forumun güneybatısında) 1920'lerde keşfedilen sütundan hareketle bu konuda çeşitli öne sürümler yapılmıştır. Ancak, daha ziyade bunun, Mese hattında devam eden ve yolun güney kenarındaki revaklara ait olduğu düşüncesi ağır basmıştır (Mamboury 1955: 275-280).² Ayrıca, yine Atik Ali Paşa Camiinin çeşmesinin yakınında kısa iki duvar parçası Naumann tarafından keşfedilmiş olup, bunun Mese kenarındaki VI. yüzyıla ait dükkanlara ait olduğu öne sürülmüştür (Mamboury 1935: pl.17).

Anıt ve Yapılar

Forum Konstantinos (Forum Constantini/ Konstantinos Anıt-Sütunu/Çemberlitaş/Yanık Sütun): Konstantinos, 326 yılından itibaren İstanbul'un imarına ağırlık vermiştir. Bu imar faaliyetleri içinde kendi adıyla anılan forumu ve bugün ayakta olan anıt-sütunu da vardı (Mango 1981: 103-10). Anıt-sütun, Augusteion Meydanından batıya doğru giden, 25 metre genişliğindeki Mese caddesinin hattında, şehrin ikinci tepesi üzerinde yer alan ve Pagan Tarihçi Zosimus tarafından betimlenen *Forum Konstantini*'nin ortasında bulunuyordu (Zosimus, 1814:II,52).

Forum için, Septimius Severus döneminde (193-211) yapılan revaklı caddenin bitiminde anıtsal bir kapının öne uygun görülmüştür (Janin 1950: 25, M. M. Mango 2001: 45-46). 1931 yılında Divanyolu'nu genişletme çalışmaları

Çizim 3. Forumu ait tahmini bir rekonstrüksiyon çalışması (<http://byzantinemilitary.blogspot.com/2012/02/forum-of-constantine.html>,06.12.2012)

yapılırken rastlanan bazı kalıntılar, sütunun 75 metre kadar doğusundaydı ve Mamboury'e göre bunlar Konstantinos öncesi döneme ait eski sur duvarının kapısının kalıntılarıydı (Mamboury 1951: 61). Forum, Mese'nin batıya doğru devam eden hattında ve Theodosios Forumu'nun hemen öncesinde yer almaktaydı (Mango 2006: 40). Forum, Konstantinos Sütunu'nun 50 metre batısından, batıya doğru devam etmekteydi. Bu durumda forumun çapı, 100 metre civarında olmalıdır (M. M. Mango 2001: 47). Elips ya da dairesel şeklindeki meydan Kodinos *Embolos Sigmatoides* (*sigma* şeklinde *embolos*), diye tarif etmiştir (Cameron/Herrin 1984: 219). Günümüze kadar özgün şekliyle ulaşan Ürdün-Gerasada bulunan antik kentin forumunun, oval forma sahip olması ve her iki forumun dönemlerinin de yakın olması, İstanbul'daki Konstantinos Forumu ile Gerasa Forumu'nun benzer düzenlemeye sahip olduğunu göstermektedir (Applebaum/Segal 1993: 470-79).

Meydanda çeşitli heykeller ve meydan çevresinde bazı kamu binaları bulunmaktaydı. Forum Konstantini'den Tauros Forumu'na kadar devam eden bir revaklı cadde daha mevcuttu (Gyllius 1997: 139).

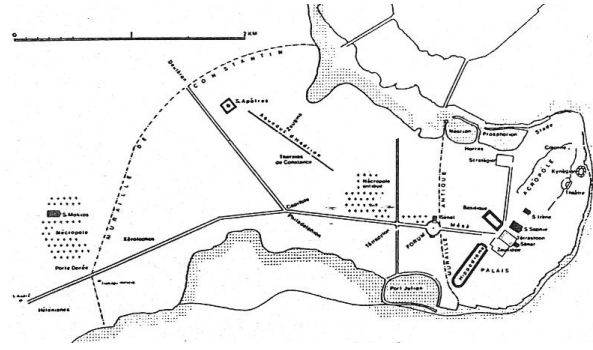
Meydanın tabanını oluşturmak için alan 1,5 metre kadar toprakla doldurulmuş, üzeri muntazam yontulmuş taşlarla döşenmişti. Doğusunda ve Batısında kubbesi olan iki anıt yer alırken; Kuzeyinde ise, şehrin ikinci Senato binası bulunmaktaydı. Eski kaynaklardan özellikle Khoniates, Kedrenos, Constantin, Arethas gibi yazarların eserlerinde, forum alanı ve çevresindeki bazı heykellerden bahsedilmektedir. Forumun çevresi ve avlusu, Geç Antikçağa ait Jüpiter, Pallas Athena, Artemis ve Mousalar grubu, tunçtan Hera heykeli (1204 yılındaki Haçlı İstilasası sırasında Latinler tarafından yağmalanıp götürülen eserlerden biridir) ve ayrıca meydanın etrafı iki sıra sütunlu revaklarla çevrilmiş ve bir çeşme (*nymphaeum*) eklenmişti (Jenkins 1947: 31-33, Mango 1963: 62-64, Bassett 2004: 205). Çeşmeyi, hayvanların arasında bulunan bir Orpheus heykeli güzelleştirmektedir (Mango 1985: 26). Meydan, Konstantinos ve Helena,

² Çalışmalarım esnasında Vermiş olduğu destekten dolayı Doç.Dr. Ferudun Özgümüşe ve E.Mamboury'nin makalesini sağlayan Selanik Bizans Müzesinden Arkeolog Dr.Anastasios Anthonoras'a teşekkür ederim.

Fotoğraf 7. Gerasadaki forumdan bir görünüm (anonim)

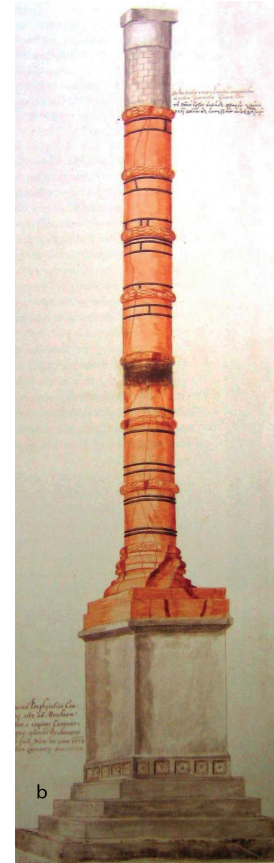
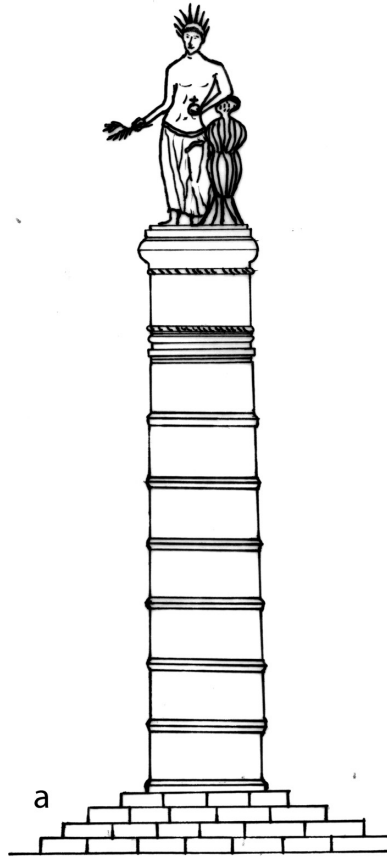
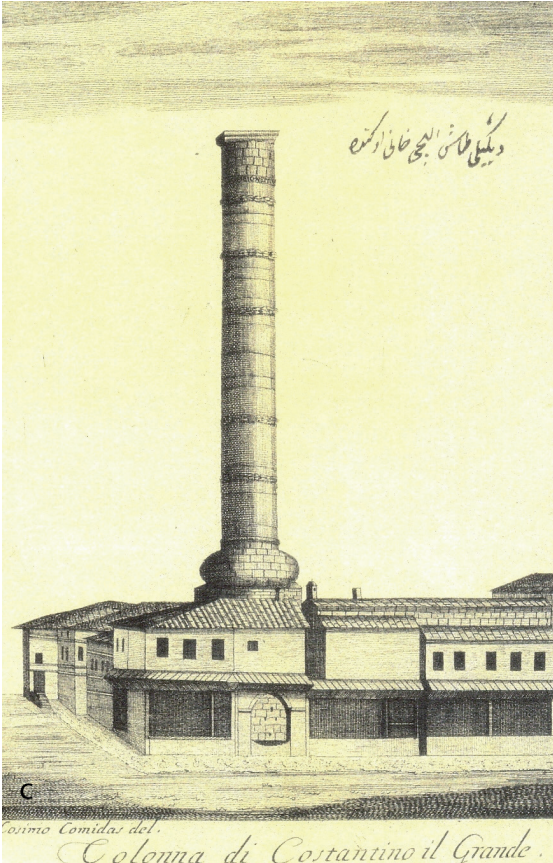
tunçtan yapılmış Hera, Aphrodite ve ona altın elmayı veren Paris gibi heykellerle süslenmişti (Jenkins 1947: 31-33, Mango 1963: 62-64, Mango 1985: 26). Forumda yer alan heykellerden birinde Yunus tasvir edilmişti. 1963 yılındaki kazılar sırasında bulunan heykelin sirenler grubunun bir üyesi olduğu öne sürülmekle birlikte heykel İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndedir (Barsanti 1990: 34, Bassett 2004: 204). Bir depremde harap olan fil heykelinin yanında forumun doğusunda deniz atları diye adlandırılan bir heykel grubu daha bulunmaktaydı (12 sirenler?). (Cameron/Herrin 1984:81). 1963 yılındaki kazılarda bulunan bir patera (0.263 X 0.230 X 0.199 m) üzerinde İmparator Tiberius'un tasvir edildiği sanılmaktadır (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, no:5555). Nihayetinde, 328 yılında forumun ortasına bir anıt-sütun dikilmişti (Fowden 1991: 119-131). Bütün bu heykellerin bir bölümü İkonoklazma sırasında (726-842) ve bir bölümü de Latin İstilasası sırasında tahrip edilmiş, eritilmiştir (Sav 2004: 48-55). İkonoklast İmparatorlardan V. Konstantinos (741-

Harita 4. Konstantinos İ. zamanında şehir. Forum ve çevresi (Mango'dan)

775) siren heykellerini şehir dışına çıkarttırmış; I. Mikhael (811-813) ise, Tykhe heykelinin kollarını kırdırmıştır.

İstanbul için önemli bir belge olarak tarihe geçen ve şehrin Türkler tarafından alınmasından kısa süre öncesine ait bir gravür, *Cristoforo Boundelmonti*'ye aittir. Gravürde, Konstantinos heykelinin yerinde bir haçın olduğu görülmektedir ki, bu XII. yüzyılda heykelin yerine konulan haç betimlemekteydi (Ebersolt 1996: 35-36). Bu kez, XVI. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Büyükelçi Ogier Ghislain van Busbeck ile beraber İstanbul'a gelen *Mattias Lorichs*, sütunun kaidesinde iki Nike figürü ile Şans Tanrıçası Tykhe'yi ve bazı figürleri daha betimlemiştir (Janin 1950: 30). Bu gravürde, yan yana betimlenen figürler, Antik-Helenistik giysisi tasvirinde ele alınmışlardır. Tasvirin Hıristiyanlıkla bağlantısı yoktur. Gerçekten kaide üzerinde kabartma olup

Çizim 4 a) Mamboury'e göre Konstantinos Anıt-Sütununun restitüsyonu (çizen, M.Sav). b) Büyükelçi David Ungnad'ın yaptığı sütuna ait tasvir, 1574 (Trinity College Library). c) C.C. Carbone'nun kitabındaki sütunun tasviri (XVIII. yüzyıl).

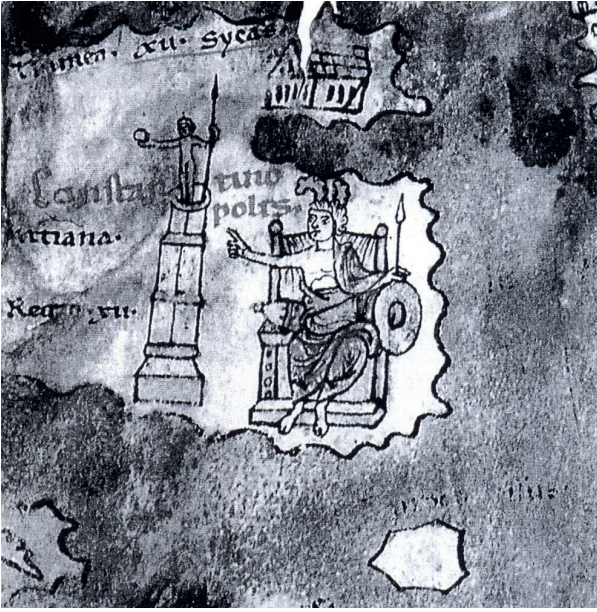
Çizim 5. XIX. yüzyılda yapılmış olan gravürlerde anıt-sütun ve meydan

olmadığı meçhuldür. Sonraki yüzyılda dikilmiş olan Arkadius ve Kıztaşı'nın kaidenin kabartma bezemeye sahip olduğundan hareket edersek, bu eserin de kaidesinde kabartma olma ihtimali belirir. Ancak, bilindiği kadarıyla ne daha önce ve ne de daha sonra bu figürlerin kaidede olduğuna dair bir çizim yapılmamıştır. Bugün Cambridge'deki *Trinity Kolej Kütüphanesinde* bulunan ve 1575'de İstanbul'a gelmiş bir Alman tarafından yapılan bir resimde, Arkadius Sütununun üzerindeki İstanbul panoraması yansıtılmıştır. Revakların çevrelediği bir meydanda, çeşitli heykellerle birlikte porfir anıt-sütun da dikkat çekmektedir (Gottwald 1906-07: 274-76, Yalçın 2005: 684).

Sütunu oluşturan 9 adet porfir kasağın Roma'dan getirildiği bir kaynaktan geçmektedir (Eyice 1994: 482). Her kasağın 3 ton ağırlığında, 3 metre çapında olup, bunlar birbirlerine kurşunlarla bağlanmıştı. Mermerin cinsine bakılarak, bunun Mısır kökenli olduğu (Cebel Duhan) anlaşılmıştır (Sandalcı: 1-16). Sütunun, üzerine oturduğu kürsü altığındaki platformda, dört yöne açılan birer kemer yer alıyordu ve bu kemerlerden birinin altında *Aziz Konstantinos* için düzenlenmiş bir mabet (adak yeri-Oratoire) bulunuyordu (Janin 1950: 43). İhtifalci Mehmed Ziya, bu dua yerinde dini merasim yapıldığını ve bunun birkaç asır önce terk edildiğini yazmaktadır (İhtifalci Mehmet Ziya 2004: 180). Müller-Wiener'in naklettiğine bakılırsa, kaideye azizlerin resimleri asılıyordu (Müller-Wiener 2007: 255). Son yapılan çalışma-

larda, GPR-Jeo Radar ile çıkarılan ultrasonik görüntülere göre, 11x11 metre ebat ve h:2,5 metre yüksekliğindeki asıl kaidenin içinde 1x2 metre ebatlarında bir mekânın varlığı ortaya çıkmıştır. Bu kaidenin üstünde ise, 8X8 metreye 2,5 metre yüksekliğinde ikinci bir kaide ve onun da üzerinde 4x4 metre ebat ve 6 metre yüksekliğinde bir kaide daha bulunmaktadır.

Sütunun en üst tarafında ise, bir mermer başlığa konulmuş; Kedrenos'a göre, Phidias tarafından yapılan ve Atina'dan getirilmiş bir Apollon heykeli vardı. Zonaras ise, heykelin Frigya'daki Heliopolis şehrinden getirildiğini iddia etmiştir (Brown 1868: 48). İşte tam bu konuda iki farklı görüş vardır: Bakır heykel, Güneş Tanrısı Apollon'a aitti ve 328 yılında dikilmişti. Ancak, birkaç yıl sonra bunun yerine Konstantinos, bronzdan yapılmış kendi heykelini koydurmuştur. Diğer görüşe göre ise, Konstantinos kendisinin, Phoebus Apollon'a (Kâhin Apollon) benzeyen bir heykelini yaptırarak sütunun üstüne koydurmuştur (Cameron/Herin 1984: 193). Kendisi için de sütuna *Sol Invictus* (yenilmez güneş tanrı) ibaresini kazdırarak güneş kültüne verdiği önemi belirtmişti. Ayrıca, heykelin başının çevresini süsleyen 7 ışın da tesadüfen seçilmemişti. 7 sayısına çok önem veren Konstantinos, bununla kendisini güneş yerine koyuyordu. Öyle ki, ortada güneş ve onu çevreleyen 7 gezegen kendi hükümdarlığına ve tanrısallığına delaletti. Sembollerle dolu bu imgesel çıkarıma göre İmparator için güneş kültürünün değeri büyüktü. Heykelin, bronzdan yapılarak altınla

Fotoğraf 8. Konstantinos sütunu ve heykeli (Tabula Peutingeriana (Vienna, Öst. Nat. Bibl. Vind. 324)

kaplandığını iddia edenler de olmuştur (Yalçın 2005: 678). Heykelin başını çevreleyen bu 7 ışının aslında, Hz. İsa'yı çarmıha gererken kullanılan çiviler olduğu yönünde anlatımlar da bulunmaktadır. İohannes Malalas'ın, heykelin başının yedi ışınla süslendiğini söylemesinden hareketle araştırmacılar, bahsi geçen yedi ışının bir taç olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Ioannes Malalas, *Historia Chronica* MDCCXXXIII : 320).

Heykelin temsili bir resmini Viyana'da bulunan *Tabula Peutingeriana* haritasında görmekteyiz. Haritanın aslının nerede yapıldığı belli olmayıp, Viyana'daki kopyası, XII-XI-II. Yüzyıllara aittir.

Heykel ile birlikte anıt-sütunun yüksekliği 57 metreyi bulmaktayken bugün 35 metrelik kısmı ayakta. Tarihi kaynakların naklettiğine bakılırsa, heykelin sağ elinde İmparatorluk asası veya bir mızrak; sol elinde, tepesi haçlı bir küre bulunuyordu (İncicyan 1976: 67). Ancak bu heykelin çok uzun bir zaman sütunda kalmadığını, yerine İmparator İulianos ve daha sonra Theodosius'un heykellerinin konulduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz (Arseven 1989: 181).

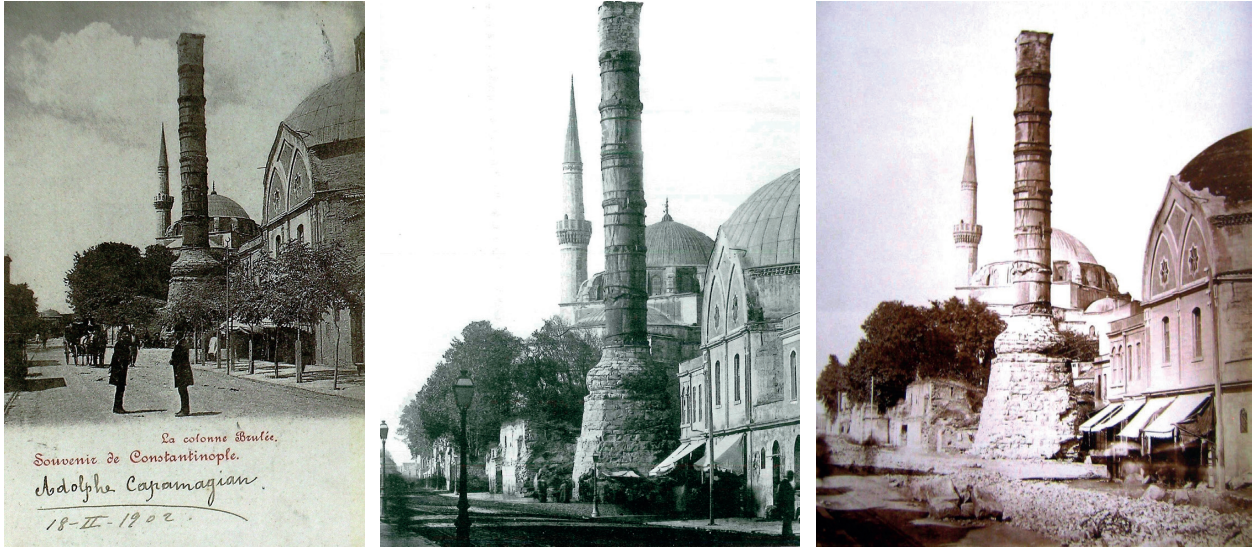
Sütunun, bir biri üzerine oturtulmuş kasnaklarını çelenk şeklinde defneler çevirmektedir. Roma için, imparatorluğun kutsal rengi olarak seçilen porfir renkli sütun ve tacı simgeleyen defne çelenkleri tesadüfen bir arada kullanılmamış olsa gerek. Aynı dönem içerisinde bu türden bezemeli sütunlar kullanılmışsa da, elimizde Konstantinos dönemine ait böyle bir sütun daha kalmamıştır. Kaldı ki, Konstantinos Anıt-sütunundan evvel İstanbul'da bu türden, yani porfirden bir eserin var olup-olmadığını bilmiyoruz. Buradan hareketle anıt, sonraki dönemleri de etkilemiş ve I.Theodosios ile beraber Arkadius, kendilerine ait bir anıt ve meydan yaptırmışlardır.

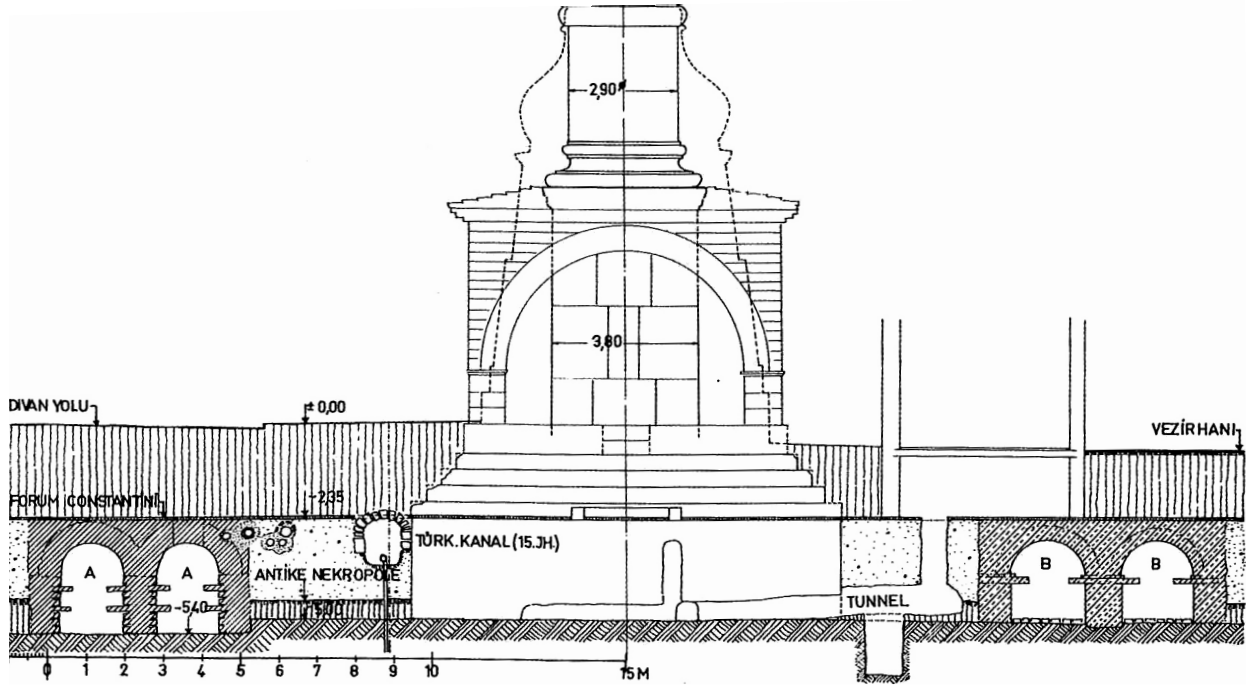
Fotoğraf 9. Sütun kasnaklarını ayıran çelenk şeklinde defneler (Murat SAV, 2011)

Anıt-sütun ve meydan, zaman içinde pek çok badire atlattır. Şehir tarihi boyunca meydana gelen 60 yangının bir bölümü anıtı etkilemiş ve üzerinde bulunan is renginden ötürü de anıt, *Yanık Sütun* (İngilizce 'Burnt') denilmiştir (Becatti 1960: 85-88, Hearsey 1963: 4). Deprem, fırtına gibi doğal afetler neticesinde zarar gören sütunun kasnakları çemberlerle kuvvetlendirilmiş; bu da eserin *Çemberlitaş* olarak anılmasına sebep olmuştur. Ayrıca, *Khronikon Paschale* dâhil olmak üzere anıt-sütunun II. Theodosius döneminde, 418 yılında demir çemberlerle tutturulduğunu ileri süren araştırmacılar olmuştur (*Chronicon Paschale* 1989: 528). 1424-1434'de İstanbul'a gelen bir Rus hacı, sütunun 15 demir çemberle çevrildiğini söyler. Dolayısıyla, demir çemberlerin ilk kez Osmanlı İmparatorluğu zamanında kullanılmadığı böylelikle ortaya çıkmış oluyor (Eyice 1994:482).

Sırasıyla 465,475,497-98,509,512,532,582,603 (Schneider 1941: 382-403) yıllarındaki yangınlardan zarar gören sütunun alt kasnağından bir parça 418 yılında; üstündeki heykelin elinde bulunan mızrak, 480 ve 542 yıllarında düşmüştür. 869'da da başka parçalar ve küre kopmuştur. Kodinos ve Anna Komnenanın bildirdiklerine göre, Aleksios Komnenos döneminde meydana gelen bir fırtına neticesinde düşen heykel ve üç sütun kasnağından dolayı birkaç kişi ölmüştür (tarih, 1105). İmparator Manuel Komnenos zamanında, mermer bir tepelik ile üstüne tunçtan bir haç konulmuş ve Korent üsluplu tepeliğe şöyle bir kitabe ilave edilmiştir: *Zamanın sakatladığı bu kutsal eseri dindar imparator Manuel ihya ettirdi* (Cosimo Comidas de Carbognano, MDCCXCIV: 34, Eyice 1994: 482).

Fotoğraf 10. XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında anıt-sütunla çevresi

Çizim 6. 1929-30 yıllarındaki kazıda anıt-sütunun kaidesi, kuzey-güney kesiti (E.Mamboury,1955,1/200)

Anıta, tam tarihi bilinmeyen bir dönemde Paganizmayı çağrıştıran yanlarını silmek için şöyle bir kitabe eklenmiştir: *Ey dünyanın efendisi İsa, bu şehir ve Roma'nın bütün kuvveti senin emrindedir. Onu her türlü fenalığa karşı koru.*

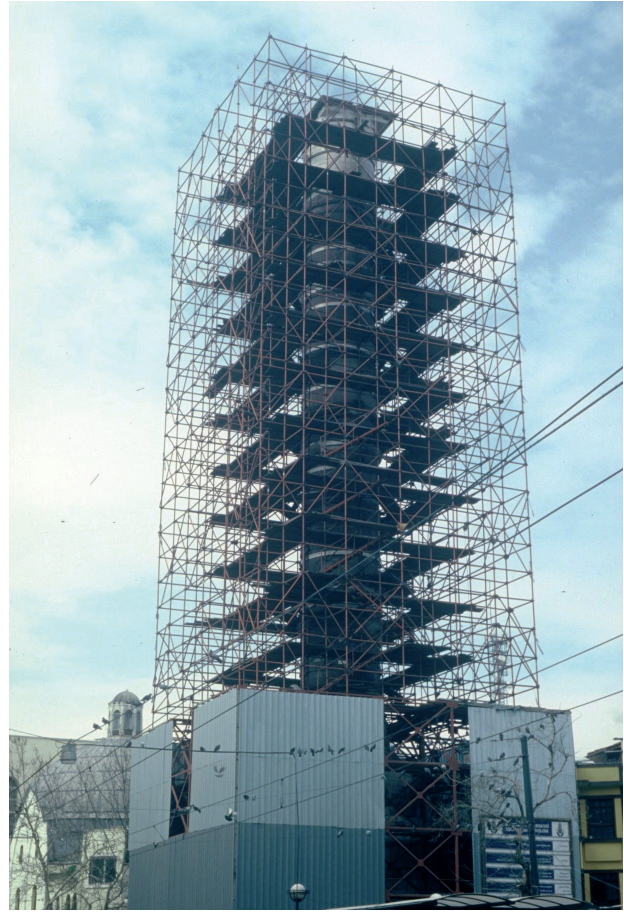
Th. Reinach, bu yazının imparatoru değil, İsa'yı betimlediği sanılan heykele hitap ettiğini söylerken; Janin de, bunun Konstantinos'un İsa'ya bir hitabı olduğunu söyler (Eyice 1994: 482-83).

Yine 1515, 1587, 1652, 1660 yangınları ile 1648 depreminden zarar gören eserin kaidesi taş örülü bir kılıf içine alınmıştır (10,9 m). Kılıfın inşa tarihini Gurlitt ve Müller-Wiener 1701 olarak verir ve yine Müller-Wiener 1779'daki yangın sonucu da yenilediğini söyler (Müller-Wiener 2001:256, Gurlitt 1999: 15). Carbognano da kılıfın 1779 yangını sonucu yapıldığını ileri sürer. Eyice bu tarihlendir-

meye katılır ve örme kısmın Barok üsluplu olduğunu, 1766 depreminden sonra yapıldığını nakleder (Eyice 1994: 483).

XVI. yüzyıldan itibaren forum alanının tavuk pazarı olduğunu görüyoruz. Çevresinin, ahşap binalarla kuşatılması sonucu alan önemli ölçüde kapanmıştır.

Sütun, 1909 yılında elden geçmiş; ardından, 1914'de zamanın Müzeler Müdürlüğü tarafından Stavri Kalfa'ya onartılmıştır. 1929 ve 1930 yılları arasında Mamboury ve M.Karl Vett sütun çevresinde araştırmalar yapmışlardır (Mamboury 1955: 275). Çevredeki bir kahvehaneden anıtın içine birkaç kazı yapılmıştır. Vett ve Mamboury, bu tünel vasıtasıyla şimdiki caddenin yaklaşık olarak 2,5 metre altında forumun döşemesini bulurlarken, 5 metre derinliğe kadar ise, geniş bir nekropol bölgesi olduğunu gösteren stelleri görmüşlerdir. Stellerden biri, Mylassalı Yatroklese'ye ait olup, kendisinin yar-

Fotoğraf 11. Anıt-sütunun son müdahale öncesi görünümü (M. Sav,1998) ve son müdahale dönemine ait bir fotoğraf (M.Sav,2001)

gıç olarak görev yaptığı belirtilmiştir. (Mamboury 1955: 276). Forum döşemesi ile birlikte bir konağa ait olduğu düşünülen izler de bu sırada keşfedilmiştir (Mamboury 1955: 276). Kazıda, Bizans dönemine ait bazı parçalar dışında Roma dönemine ait bazı eserler de keşfedilmiştir (Mamboury 1955: 276). 1929–30 yılları civarında yapılan kısa araştırmadan sonra meydan içinde kayda değer bir araştırma yapılmamıştır. Sütun ve kaidesi geçen yüzyıl içinde 1955,1972–73 olmak üzere iki kez ve en sonuncusu 2001 yılında başlayıp, birkaç yıl önce sona eren bir onarım daha görmüştür. Osmanlı onarımları daha ziyade güçlendirmeye yönelik olmuştur. Ancak hiç şüphesiz anıtın günümüze kadar ayakta kalabilmesi bu müdahaleler ile olmuştur. Anıtın onarılarak yaşatılması Osmanlı dünyasının geçmişiyle özellikle Bizans uygarlığı ile ilişkisini açıklamak açısından çok önemlidir. Surlar ya da camiye çevrilen kiliselerin onarılmasından farklı olarak bu anıt hiçbir fonksiyonu olmamasına rağmen kent imgesinin bir parçası olarak yaşatılmaya çalışılmıştır.³

Muhtelif zamanlarda İstanbul'a gelen kimi seyyahlar da anılarında ve notlarında anıt-sütundan söz etmişlerdir. 1648 yılında İstanbul'a gelen Lyon Eyalet Mahkemesi Yargıcı *De Montconys*, porfir sütunun kaidesi ve altlığının,

çevredeki evler tarafından gizlenmiş olduğunu anlatır (De Montconys 1665). XVIII. Yüzyıl sonlarında şehre gelen *Lechevalier* ise porfir sütunun alt kısmını gözlerden tamamiyle saklayan kaba bir duvarla çevrildiğini görmüş ve yazmıştır (Ebersolt'tan aktarım, *Lechevalier Voyage de la propontide et du Pont-Euxin*). Yine aynı yıllarda *Willey Reveley* adlı bir sanatçı, Sır Richard Worsley'in kitabı için, etrafı kaba duvarla çevrili olan sütunun bir resmini çizmiştir (Museum Worsleyanum or a collection of antique basso relievos...1794: 181).

Çemberler ilk olarak, 416 yılında sütunu sağlamlaştırmak için kullanılmış, alt kısımdaki taş örgülü destekse 1779 yılında Osmanlılar tarafından eklenmiştir (Freely/Çakmak 2005: 25). Yeni başkentin açılış töreni ve başkentliğinin ilanı 11 Mayıs 330 günü İmparator Konstantinos'un katıldığı törenle Forum Konstantini'de kutlanmıştır. Khronikon Paskhal'de geçtiğine göre, açılış şerefine Hippodrom'da, ilkini İmparator'un yönettiği spor müsabakaları yapılmış, İmparator bu kutlamaların geleneksel olmasını, ahşap üzeri altın yaldızlı ve bir elinde Nike figürünü tuttuğu heykele hürmet edilmesini istemiştir (*Chronicon Paschale* 1989, Freely/Çakmak 2005: 26).

3 1955 ve 1973 onarımlarında kullanılan çimentodan (deniz kumu ve tuğla harç) dolayı porfir yüzeyde ufalanmalar meydana gelmiş ve mevcut çatlaklar genişlemiştir. Aynı uygulama, daha evvelden dökülmüş olan silmeler üzerinde de uygulanmıştır. Kirli hava, is ve zamanın etkisiyle meydana gelen renk değişimi ve yangınlardan kalan izlerin temizlenmesi için 2001 yılında temizlik çalışmasına başlanmış ve eser, eski orijinal renk görünümüne kavuşturulmuştur.

Fotoğraf 12. Son müdahalelerin ardından anıt-sütunun görünümü (Murat Sav, 2010)

İmparator Konstantinos Porphyrogennetos tarafından yazılan *Törenler Kitabı*'nda, Aziz Konstantinos'a ait küçük bir kiliseden ve bu çevrede kutlanan dört dini festivalden bahsetmektedir (Mamboury 1955: 277)⁴.

Muhtelif Doğu Romalı yazarlara göre heykelin elinde Hz. İsa'nın çarmıhından bir parça bulunuyordu. Buna ek olarak, anıt yapılırken kaidenin içine (muhtemelen 2X1 metre ebatlı mekânın içine) Hz. İsa'nın haçının bir parçası (İncicyan 1976: 68), İsa'nın mucize ile çoğalttığı ekmeğin konulduğu 12 sepet ve 7 zembil; Nuh'un gemisinin inşasında kullanılan alet ve Hz.İsa'nın takdis ettiği yağın kabı; Hz. İsa ile beraber çarmıha gerilen iki adi suçlunun haçları, Hz. Süleyman'a ait altından yedi kollu şamdan, Hz. Musa'ya ait bir taş ve Hz. İsa'nın mezarına ait olduğu öne sürülen kutsal toprağın da buraya yerleştirildiği ileri sürülmektedir (Hearsey 1963: 5, Cameron/Herrin 1984: 81).

İlginç bir ayrıntı da, Konstantinos'un Roma'dan getirdiği *Palladiumu* (Aeneas tarafından 10 yıllık bir Atina kuşatmasının sonunda yaptırılmış Pallas Athena'nın ahşap heykeli) ve bazı pagan emanetleri de kaideye koydurmuş olduğunun söylenmesidir. Bu ayrıntıdan da anlaşılacağı üzere Konstantinos eski inançları tamamen yıkmamıştır. Belki de iki inanç arasında bir denge kurarak devletini sağlam kılma politikasını amaç edinmişti.⁵

Sarnıçlar

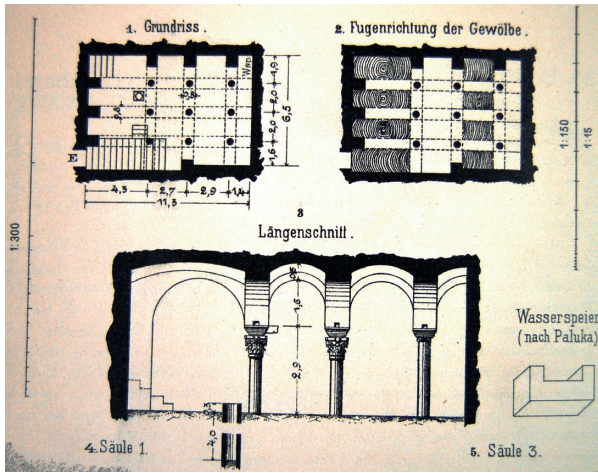
Semtin yalnızca Çemberlitaş Meydanı ve Nuruosmaniye Camii ile çok yakın çevresini ele aldığımızdan, bölgede bulunan çok sayıdaki sarnıçtan belirlediğimiz konuma en yakın olanları dikkate aldık. Cağaloğlu'ndaki İstanbul Lisesi ve Kız Lisesinin altındaki sarnıçların adlarını yalnızca zikrederek yetinelim.

Daye Kadın Sarnıcı: Sarnıç, Mengene Sokağının sonunda yer almaktaydı. Güzel Sanatlar Matbaası yapılırken ortadan kaldırılan sarnıç, 10,85x12,80 metre ebatlarındaydı ve 867-1057 arasına tarihlendirilmekteydi (Ertuğrul 1989: 298). Strzygowski tarafından tanıtılan sarnıç, iki sütun dizisi ile oluşturulmuştu (Strzygowski/Forcheimer 1893: 93, Fıratlı 2.9.1958 tarihli İAM raporu, Fıratlı 1967: 220-223). W.Kleiss'in hazırladığı topografik İstanbul haritasında, 69 numara ile gösterilen yerde bulunmaktaydı (Kleiss 1965: 10).

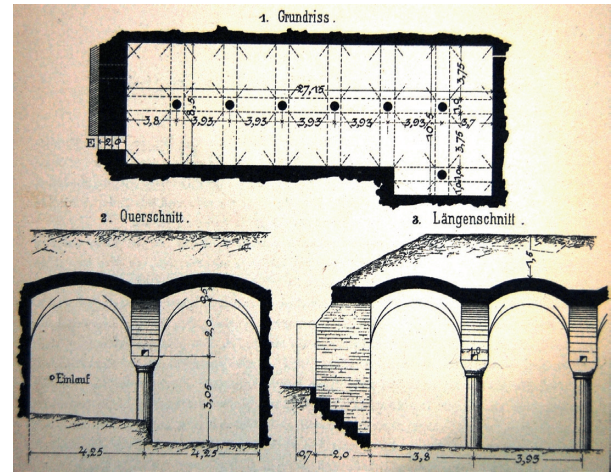
Dizdariye Sarnıcı: Çemberlitaş'taki Kız Yurdu'nun inşası sırasında tamamen ortaya çıkarılan sarnıç, 6,60x4,52 metre ebatlarında, küçük bir yapıdan ibarettir. İki kaideye oturan 4 sütuna sahip sarnıcın tuğlaları 25x34 cm ebatlarında, 0,03x0,035 m kalınlığındadır. Harcın kalınlığı ise, 0,05-0,07 m kalınlığına sahiptir. Sarnıç, Erken Bizans dönemine tarihlenmektedir (Ataçeri 1962: 29-31). Sarnıç bugün mevcut olmayıp, yakın çevredeki bazı sütunların bu sarnıçtan kaldığı sanılmaktadır.

4 Kaide içinde Hz. İsa'ya ait kutsal eşyaların saklandığı söylentileri, eserin altına bilinçsiz kazaların yapılmasına sebep olmuştur. Öte yandan Evliya Çelebi tarafından *İstanbul'u koruyan tılsımlardan biri* olarak tanımlanan anıt için yapılan bir tören, belki de yapının altına konan kutsal emanetlerden kaynaklanıyordu. Öyle ki, anıtın dikilmesinden sonra belli zamanlarda burada ayinler düzenlendiği bilinmektedir. Yılda bir kez halkın katılımıyla bu törenler yapılmaktaydı (Fardis Efendi 1867: 46-49). Tören esnasında Patrik ve İmparator ön planda olurdu. Patrik, Aziz Konstantinos'un dua yerine giderken, İmparator yüksek bir yerden töreni izlerdi. Genel itibarıyla tutsak düşman askerleri için yapılan bu törende, zafer şarkıları söylenir ve İmparator, esirlerden birini ayağının altında tutar görünürdü ki, bu şekliyle düşmanlara karşı İmparatorluğun zaferler kazandığı belirtilmiş ve devlet yüceltilmiş oluyordu. Büyük Roma İmparatorluğunun çok sevdiği bu sahne, o zamana ait pek çok heykelle sanat alanına da taşınmıştı. Bizans'ta da benzer sahnelerin devam ettiğine böylelikle tanıklık etmiş oluyoruz (İhtifalci Mehmet Ziya 2004: 180).

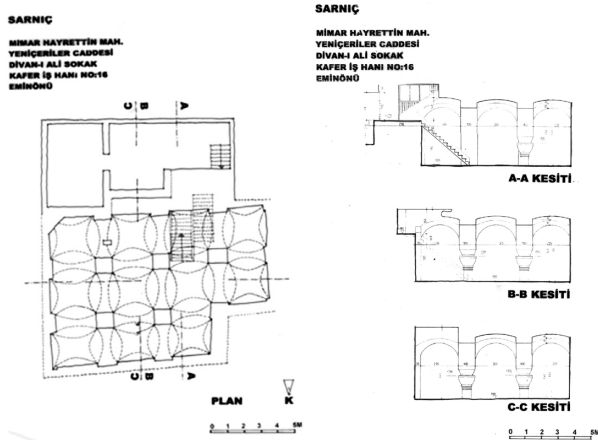
5 Pagan dönemde Tanrılara ait kutsal kabul edilen eşyalar mevcuttu ve evlerde dahi sunak yerleri bulunurdu. Hele hele Roma imparatorları arasında kendini Tanrı olarak kabul ettirenlerin sayısı hiç de az değildi. Pagan anılar içinden sıyrılamamış olan Konstantinos'un, Hıristiyanlar için kutsal kabul edilen emanetleri, özellikle annesinin etkisiyle kendi adına diktirdiği anıt-sütunun altına koydurması mümkün olabilir.

Çizim 10. Mengene Sokağı'ndaki sarnıcın plan ve kesiti (Strzygowski/Forcheimer, 1893)

Çizim 11. Nuruosmaniye sarnıcının plan ve kesiti (Strzygowski/Forcheimer, 1893)

Çizim 9. Aynı sarnıcın 2008 yılında F.Özgümüş tarafından yayınlanan plan rölövesi ve kesitleri

Bilindiği kadarıyla Nuruosmaniye Camii yapılmadan evvel yerinde Hoca Saadeddin Efendi'nin hanımı Fatma Hatun adına yapılmış bir mescit yer almaktaydı (Öz, C.I, 1997: 111).

Kafar Han (Çifte Saraylar) Sarnıcı: Çemberlitaş Kafar Han altında Erken Bizans dönemine ait bir sarnıç bulunmaktadır. Sarnıcı Mamboury etrafıca araştırmış ve 1935 yılında yayınlamıştır. Osmanlı döneminden beridir telaffuz edilegeln *Çifte Saraylar* adını kullanmıştır ki, bu da sarnıcın olduğu mahalde bir sarayın varlığına işaret etmektedir (Mamboury 1935: 167-90). Konstantinos Forumu'nun güneyinde, VII-VIII. Bölgeler arasında kalan bu büyük sarnıcın bir bölümü tahrip olmuştur. Sarnıcın üst örtüsü 6 adet sütun ve duvar payesi tarafından taşınan 12 çapraz tonozlu bölümden oluşmaktadır. Bir bölümüne aşağı inmek amacıyla merdiven yapıldığından bu bölüm tahrip olmuştur. Sarnıç kalıntısı 12.26x9.78 m ebatlarındadır. Tonoz yüksekliği ise, 3,5 metre olup, içi yaklaşık 2 metre doldurulmuştur. Sütun başlıklarının bazılarında Grekçe graffitiler bulunmaktadır (Özgümüş 2008: 154).

Mengene Sokağı Sarnıcı: Nuruosmaniye Caddesinde, Milliyet Gazetesinin eski yerinin karşısındaki Orient 66

Fotoğraf 14. Nuruosmaniye Sarnıcı (Encümen Arşivi, 1941)

adlı halı mağazasının altında bulunmaktaydı. Kapı numarasından dolayı 41 no'daki sarnıç diye tabir edilmekteydi ve Kleiss'in haritasında 96 numara ile gösterilmektedir (Kleiss 1965: 11). 1970 yılına kadar sağlam olan sarnıç, bu tarihte, mülkiyet sahibi kişiler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Palaiologoslar dönemine (?) tarihlenen sarnıcın girişi, merdivenler aracılığıyla sağlanmaktaydı. 11,30x6,85-6,50 metre ölçülerindeki sarnıcın içinde üç sıra halinde toplamda 9 adet sütun bulunmaktaydı (Strzygowski/Forcheimer 1893: 87). Bunlar, 2,70x2,90 metre aralıklarla dizilmişti ve başlıklarının Korenth düzeninde olduğu nakledilmektedir (Ertuğrul 1989: 296-97). Sarnıç, bir yapıya ait alt planı oluşturmaktaydı ve üzeri kubbe tonozlarla örtülmüştü. Su yüksekliğini ölçmek maksadıyla yapılmış çiziklerin olduğu ve sütun gövdelerinde bazı harflerin bulunduğu nakledilmektedir (Ertuğrul 1989: 296-97). Mengene Sokağı, *Yamık Saraylar Sokağı* adıyla bilinmekteydi ve sokakta bir sarnıç daha bulunmaktaydı. Sarnıç, *Yamık Saraylar Sokağı Sarnıcı* olarak tâbir edilmiştir. Birbirine çok yakın bu sarnıçlar ve sokak adının, burada eski bir saray veya köşk yapısının varlığına işaret ediyor olabileceği göz önüne alınmalıdır.

Sarnıç, Kleiss'in haritasında 111 numara ile gösterilmiştir (Kleiss 1965: 12).

Nuruosmaniye Sarnıcı: Nuruosmaniye Camii'nin doğusunda, Milliyet Gazetesinin eski yerinin bitişiğinde, Nuruosmaniye Caddesi, 65 numaranın yanında yer almaktaydı. Mülkiyet sahibi tarafından yıktırılması neticesinde ortadan kaldırılan sarnıç, yıkılmadan önce çalışılmıştır. Tuğla kullanılarak inşa edilen sarnıcın giriş kısmında duvar kalınlığı 2 metre, üst kısımda ise, 0,70 metre idi. 27,15 metre uzunluğundaki sarnıcın genişliği 8,50-10,50 m ebatlarına sahipti (Ertuğrul 1989: 294-95). Kleiss'in haritasında 70 numara ile gösterilen sarnıçtır (Kleiss 1965: 10).

Taşıyıcı olarak kullanılan sütunlar mermerden olup, 3,93 m aralıklarla 6 adet şeklinde dizilmişti, bir tanesi de münferit halde idi. Sütunların çapı, 0,56 metre olup, sarnıcın yerinde bir apartman (Fazilet Apartmanı) bulunmaktadır (Öztürk 1994: 14). 1941 yılında yapılmış planında, 14 adet çapraz tonoz görülmektedir. Encümen Arşivindeki bir

belgede VI. yüzyıla tarihlendirilen sarnıç, ip yapan esnaflar tarafından kullanılmaktaydı.

Sonuç

Severus Surlarının dışında kalan günümüzün Çemberlitaş bölgesi, nekropol olma özelliğini İmparator Konstantinos dönemine kadar sürdürmüş ve bu tarihten itibaren önemli bir nokta olmuştur. Kentin kurucusunun, kendi adına yaptırdığı forumun bugünkü Çemberlitaş ve çevresini kapladığı düşünüldüğünde, buraya ne kadar önem verildiği ortaya çıkmaktadır. Sarnıçlar, kamu yapıları ve ticaret birimleriyle kuşatılan bölgenin gelişimini özellikle depremler çok etkilemiştir. Forumun yok olmasındaki en büyük etkenlerden birini depremler ve sonraki dönemlerdeki iskân faaliyetleri oluşturmuş ve bu haliyle Osmanlı dönemine kadar gelinmiştir. Mese hattının bu kesimine Elçi Hanı, Atık Ali Paşa Külliyesi ile sonra da Nuruosmaniye Camii ve bağlı birimleri ilâve edilerek, semt yeni bir görünüme kavuşturulmuştur.

Kaynakça

- Algan, O./Yalçın, M.N. (2007) Yenikapı'da On Bin Yıllık İstif, *Atkeoatlas*, S.6, s.157.
- Applebaum, S.-Segal, A. (1993) *Gerasa*. In: E. Stern (Hrsg.): *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land II*. New York, s. 470-479.
- Arseven, C.E. (1989) *Eski İstanbul*, Haz. D.Yelkenci, İstanbul.
- Aslan, Murat (2010) *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi, Klasik ve Hellenistik Dönemler*, İstanbul.
- Ataçeri, E. (1962) İstanbul'da Bilinmeyen Bir Bizans Sarnıcı, *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, S.4, s.29-31.
- Ayvansarayî Hafız Hüseyin Efendi (2001) *Hadikat'ül Cevâmi*, (Ed.A.N.Galitekin), İstanbul.
- Bardill, J.(1997) The Palace of Lausus and Nearby Monuments in Constantinople: A Topographical Study, *American Journal of Archaeology*, pp.67-95.
- Barsanti, Claudia (1990) Note archeologiche su Bisanzio Romana, *Milion* 2, s.11-50.
- Bassett, Sarah (2004) *The Urban Image of Late Antique Constantinople*, Cambridge.
- Becatti, G. (1960) *La Colonna Coelide İstoriata, Problemi Storici İconografici Stilistici*, Roma.
- Belyaev, D. (1984) Konstantin Forumunda duran porfir sütunun civarındaki Aya Konstantinin eukterionu ve burada yapılan tören, *Odessa tarih ve Filoloji Cemiyeti Senelik Dergisi*, 4, s.1.22.
- Boyd, H.S.-John Freely (1973) *Strolling Through Istanbul*, İstanbul.
- Brown, J.P. (1868) *Ancient and Modern Constantinople*, London.
- Byzantion Mad. (1970) *Türk Ansiklopedisi*, C.IX, İstanbul: MEB Yayını, s.130-148.
- Cameron, A./Herrin, J. (1984) *Constantinople In The Early Eight Century: The Parastaseis Syntomoi Chronikai*, Leiden E.J.Brill. *Chronicon Paschale 284-628 AD*, translated by Michael Whitby and Mary Whitby, Liverpool: Liverpool University Press, 1989.
- Cosimo Comidas de Carbognano, (MDCCXCIV) *Topografica di Constantinopoli*, Bassano.
- Çelik, M.(1999) *Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri I*, İzmir.
- Dagron, Gilbert (1984) *Constantinople İmaginaire Etudes sur le recueil des Patria*, Paris.
- Dallegio d'Alessio, E. (1930) Les Fouilles archaeologiques a la colonne de Constantin a Constantinople, *Echos Orient*, 29, s.339-341.
- Delbrueck, R. (1932) *Antike Porphywerke*, Berlin.
- Ebersolt, J.(1996) *Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları*, (Çev.İlhan Arda), İstanbul.
- Ertuğrul, Ö.(1989) *İstanbul'da Bizans Devri Su Mimarisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- Erzen, A.(1954) İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri, *TTK Belleteni*, XVIII, s.131-154.
- Eyice, S.(1970) Byzantion, *Türk Ansiklopedisi*, C.IX, s.130-148.
- Eyice, S.(1994) Çemberlitaş, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, s:482-483.
- Eyice, S.(1995) İlk Kuruluş'tan Türk Devrinin Başlarına İstanbul, *İstanbul Armağanı 1: Fetih ve Fatih*, (Haz. M. Armağan), İstanbul, s. 11-35.
- Fardis Efendi (1867) *Çemberli Taş Mecmuai Fünun*, 4 sene 1283(1867) s.46-49.
- Fıratlı, N. (1964) *Les Steles Funeraires de Byzance Greco Romaine*, Paris.
- Fıratlı, N.(1965) *İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri*, Ankara: T.T.K., s.263-323.
- Fıratlı, N. (1967) Kısa Arkeolojik Haberler, *İAM Yıllığı*, S.13-14, s.220-223.
- Fowden, G.(1991) Constantine's Porphyry Column: The Earliest Litterary Allusion, *Journal of Roman Studies*, LXXXI, s.119-131.
- Freely,J./Çakmak, A.S. (2005) *İstanbul'un Bizans Anıtları*, Çev.Gülrû Tanman, 1.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayını.
- Gottwald,J. (1906-07) La statue de l'imperatrice Eudoxie a Constantinople, *Echosd'Orient*, 9/1906-07, s.274-276.
- Gökçay, Metin (2007) Yenikapı Kazıları Bizans'ın Kıyısında, *Arkeoatlas*, S.6, s.120-27.
- Gurlitt, C. (1999) *İstanbul'un Mimari Sanatı*, Çev. R. Kızıltan, Ankara.
- Gyllius, P. (1997) *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev.Erendiz Özbayoğlu, İstanbul: Eren Yayınları.
- Hearsey, John E.N.(1963) *City of Constantine 324-1453*, London, s.4. Ioannes Malalas *Historia Chronica*, E. MS. Cod. Bibliothecae Bodleianae, Primumedita. cum İnterpret. MDCCXXXIII.
- İhtifalci Mehmed Ziya (2004) *İstanbul ve Boğaziçi*, (Yay. Haz. E.Gerçekler), C.II,2.Baskı, İstanbul.
- İncicyan, P.Ç. (1976) *18. Asırda İstanbul*, Çev. H.D.Andreasyan, İstanbul.
- Janin, R. (1950) *Constantinople Byzantine. Développement Urbain et Répertoire Topographique*, Paris.
- Janin, R.(1969) *La Geographie Ecclésiastique de l'empire Byzantin*, Paris.
- Jenkis, R.J.H. (1947) The Bronze Athena at Byzantium, *Journal of Hellenic Studies*, 67, s.31-33.
- Journal des Voyages de M.de Montconys*, Publié par le sieur de Lièrgues, son fils, C.I, Lyon, 1665.
- Karakaya, E. (1994) Divanı Alide'ki Sarnıç, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, s.71.
- Kleiss, W.(1965) *Topographisch Archäologischer Plan von Istanbul*, Tübingen.
- Koçgündüz, M. (1951) *İstanbul'da Bizans Devrine Ait Anıt ve Yapılar*, İstanbul.
- Kuban, D. (1994) Mahmud Paşa Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.4, s.268-271.
- Lechevalier *Voyage de la propontide et du Pont-Euxin*, C.I-II, Paris.
- Mamboury, E. (1935) Le nouvelle citerne Byzantine de Tchifté Séraï (Istanbul), *Byzantion* 11, s. 167-190.
- Mamboury, E. (1951) *Istanbul Touristique*, İstanbul.
- Mamboury, E. (1955) Le Forum de Constantine. La Chapelle de Saint Constantin et les mystères de la colonne brulée, *Actes IX, e Congres International des Etudes Byzantines*, Athènes, 1955 I, s.275-78.
- Mango, C. (1963) Ancient Statuary and Byzantine Beholder, *Dumbarton Oaks Papers*, 17, s:62-64.
- Mango, C. (1985) *Le Developpement urbain de Constantinople (Ive-VII siecles)*, *Travaux et Memories, Monographies 2*, Paris.
- Mango, C. (2006) *Bizans Mimarisi*, Çev. Mine Kadiroğlu, Ankara.
- Mango, M. M. (2001) The Porticoed Street at Constantinople, *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, (Ed.N.Necipoglu), Leiden, s.29-51. *Museum Worsleyanum or a collection of antique basso relievos, bustos, statues, and gems with views of places in the Levant taken on the spot in the years 1785-86-87*, London 1794.
- Müller-Wiener, W. (2001) *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Çev.: Ülker Sayın, I.Baskı, İstanbul.
- Notitia Dignitatum* (1876) (Ed.O. Seeck), Berlin.
- Ostrogorsky, G. (1995) *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.F.İşiltan), Ankara: TTK Yayını.
- Öz, Tahsin (1997) *İstanbul Camileri*, C.I, Ankara.
- Özgümüş, F. (2006) 2005 Yılı İstanbul Çalışmaları Bilimsel Raporu, *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı Ayrı Basım*, C. II, Ankara, s.525-538.
- Özgümüş, F. (2008) 2006 İstanbul Sur İçi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, *25.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2, Ankara, s.151-162.
- Öztürk, H.(1994) *İstanbul'daki Bizans Sarnıçları*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve S.Tarihi Bölümü Lisans Tezi, İstanbul.

- Preger, Th.(1902) Nochmal die Gründung Konstantinopels, *Hermes Bd. XXXVII*, s.316-318.
- Sandalcı, S. (Trhsz.) *İstanbul Müzelerinde Bulunan Bizans İmparator Lahitleri*, İstanbul Üniv. Arkeoloji ve S.Tarihi Lisans Tezi, İstanbul.
- Sav, M. (2004) İstanbul'da Latin İstilası, *Tarih ve Düşünce*, S.52, Eylül, s.48-55.
- Schneider, A.M. (1941) Brande in Konstantinopel, *Byzantinische Zeitschrift*, 41,s:382-403.
- Strzygowski, J./Forcheimer(1893)
Die Byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel. Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Baukunst und zur Topographie von Konstantinopel, Wien.
- Tekin, O. (2005) *Eskiçağ'da İstanbul*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Yalçın, A.B. (2005) Bizantion'un Tarihsel Topografyası, *Sinan Genimè Armağan Makaleler*, Ege Yay., İstanbul.
- Zosimus (1814) *New History*, London: Green and Chaplin, Book 1-6.